

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, June 2019, (15): 141-172

Objektif Kur'an Çalışması

Objective Quran Study

Yunus AKÇA

Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı

Teacher, Ministry of National Education

Elazığ/Turkey

akcayunus@hotmail.com

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0001-7969-433X

Atıf: Akça, Yunus. "Objektif Kur'an Çalışması". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2019): 141-172.

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.559059>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 30 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 15 **Sayfa / Pages:** 141-172.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights reserved

Objektif Kur'an Çalışması*

Öz: Deizm, kökenleri eski tarihlere dayanan, Avrupa'da 17 ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkmış felsefi ve dini bir harekettir. Hıristiyanlığın toplum üzerine uyguladığı baskıcı dini tutumlar başta birçok bilim adamı tarafından tenkit edilmiş, bunun sonucunda da yeni dini arayışlar ortaya çıkmıştır. Deizm'in, Hıristiyanlığın baskıcı tutumuna karşı ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Deizm, ateizmin aksine Allah'ın varlığını, yaratıcılığını kabul eder; diğer yandan nübüvveti, vahyi ve bunların sonucu olarak insanın dini sorumluluklarını ise reddeder. Zira bunlara göre Allah'ın insana verdiği akıl, bilgi kaynağı olarak yeterlidir, hatta akıl o kadar mükemmeldir ki nübüvveti ve vahye ihtiyacı yoktur. Deistler, âlemin Allah tarafından yaratıldığını kabul ederken, Allah'ın sürekli olarak yarattığı varlıklara müdahale ettiğini reddederler. Bu nedenle Allah'ın insanlara gönderdiği emir ve yasakları kabul etmeyerek, aklın öncülüğünde sınırsız ve sorumsuz bir özgürlük içinde hayat yaşarlar. Deizmin, geçmişte olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdürmeye çalıştığı bir gerçektir. Zira "World Union of Deists" (Dünya Deistler Birliği) adlı sitenin yapmış olduğu çalışmalar, yayımlanmış olduğu dergiler, bunlar yanında Türkiye de dâhil olmak üzere dünyanın birçok yerinde temsilcilerinin bulunması, bunun açık bir göstergesidir. Bu çalışma, "World Union of Deists" sitesinde Aamir Saleem Bhinder tarafından "Objective Quran Study" (Objektif Kur'an Çalışması) başlığıyla yayınlanan, sitenin Kurucu ve Yönetmeni olan Bob Johnson tarafından da takdirle karşılanan makalenin bir eleştirisidir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Deizm, Kur'an, âyet, by Aamir Saleem Bhinder .

Objective Quran Study

Abstract: Deism is a philosophical and religious movement which was initiated in Europe in the 17th and 18th centuries and originally dates back to ancient times. Christians' oppressive religious attitudes to society were then criticized by many scientists, and so people sought a new religion; Deism. Deism, contrary to atheism, accepts the existence and creativity of Allah; on the other hand, it rejects the prophecy, the revelation, and as a result of these, the religious responsibilities of humankind. According to the belief, the wisdom given to the human being by Allah is sufficient as a source of information; in other words, the wisdom is so magnificent that there is no need for the prophet and the revelation. While Deists accept the universe is created by Allah, they refuse the intervention of Allah in their life. Therefore, by refusing the commands and prohibitions sent to human being by Allah, they live in an unlimited and irresponsible life using their wisdom. Deism tries to continue its existence in today's world as in the past. The studies which can be found in the website "World Union of Deists", published magazines and representations all over the world including Turkey are an explicit sign of this. In this study, we try to examine and criticize the article, "Objective Quran Study" by Aamir Saleem Bhinder on the site of "World Union of Deists" which is appreciated by Bob Johnson who is the founder and the director of the site.

Keywords: Tafsir, Deism, Qur'an, Verse, Aamir Saleem Bhinder.

دراسة القرآن الموضوعية

ملخص: الربوبية هي حركة فلسفية ودينية ظهرت في أوروبا في القرنين السابع عشر والثامن عشر، وترجع جذورها إلى العصور القديمة. وقد انتقد العديد من العلماء الاضطهادات المسيحية ضد المجتمع، ونتيجة لذلك، ظهرت اتجاهات دينية جديدة. ومن الممكن أن نقول إن الربوبية قد برزت ضد الموقف القمعي المسيحي. والربوبية، على عكس الإلحاد، إذ تقر بوجود الله، وإبداعه، إلا أنها ترفض النبوة والوحي، ونتيجة لذلك، ترفض أيضا مسؤوليات الإنسان الدينية. لأن العقل الذي وهبه الله للإنسان يكفي كمصدر للمعلومات، فالعقل مثالي لدرجة أنه لا يحتاج إلى الوحي والنبوة رغم قبولها أن الكون قد خلق من قبل الله، إلا أن الربوبيين يرفضون تدخل الله في الكائنات باستمرار. لهذا السبب، فهم لا يقبلون أوامر الله المرسلة إلى الناس، لذلك فهم يعيشون الحياة تحت قيادة العقل في حرية غير محدودة وبدون مسؤولية. والربوبية تحاول الاستمرار كما كانت في الماضي. يشير إلى ذلك دراسات موقع "اتحاد الربوبيين العالمي" التي قام بها والمجلات التي أصدرها، ووجود ممثلين لها في أنحاء مختلفة من العالم، بما في ذلك ممثلون من تركيا هو مؤشر واضح على ذلك. وهذا العمل يدرس مقالة "دراسة القرآن الموضوعية" التي تم نشرها من قبل عامر سليم بهيندر في موقع "اتحاد الربوبيين العالمي"، والتي نالت تقدير بوب جونسون، مؤسس الموقع ومديره.

الكلمات المفتاحية: تفسير، ربوبية، قرآن، آية، عامر سليم بهيندر.

* Bu çalışma "World Union of Deists" sitesinde Aamir Saleem Bhinder tarafından "Objective Quran Study" başlığıyla yayınlanan makaledeki bazı kontuların incelemesidir.

GİRİŞ

17. ve 18. yüzyılda Avrupa'da düşünce alanında köklü değişiklikler yaşanmış ve bu döneme "Aydınlanma Çağı" denmiştir. Batı felsefe tarihinin en önemli filozoflarından biri olan Kant'ın (ö. 1804) "Aklını kendin kullanma cesaretini göster!" ifadesi ise, aydınlanma döneminin parolasını oluşturmuştur. Bu dönemde insan merkezli bilim ve düşünce anlayışı ön plana çıkmış, din ve metafizik düşünce anlayışı önemini kaybetmeye başlamıştır.¹ Toplumun ve Hıristiyan din adamlarının Hz. İsa'nın mucizelerini yanlış yorumlayarak ona ilahlık atfetmeleri ve din adamlarının peygamberlik makamını doldurmaya çalışmaları, Orta çağ Avrupa'sında deizm inancının doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur.² Rönesans'ın etkisiyle dini nasların kaynağı akılda aranmaya başlanmıştır. Bu arayışın köklerini ilk çağın stoa felsefesinde görmek mümkündür. Zira bu felsefi inancıya göre din Tanrı'dan gelen vahiy değil aklın bir ürünüdür.³

1645'de İngiltere'de ortaya çıkmaya başlayan⁴ deizmin temel düşünce sistemini Aristoteles felsefesinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Fransa başta olmak üzere batı dünyasında giderek yayılan deizm, en parlak dönemini 17. ve 18. yüzyıllarda yaşamıştır.⁵ Ayrıca 17. yüzyıl Avrupasında kilise, bilim ve moderniteye ayak uyduramamış, din adamları gelişen bilim karşısında kendini yenileyememiş, insanların istek ve arzularına cevap verememiş olması da toplumu sosyal açıdan bir çıkmaza sürüklemiştir.⁶

Deizm kelimesi, Latince'de "Tanrı" anlamına gelen "Deus" tan gelmektedir. Âleme müdahale etmeyen bir ulûhiyet anlayışı yanında akla ve bilime gösterilen büyük güven, deizmin en temel iki anlayışını oluşturmaktadır.⁷ Deizm, herhangi bir dine bağlı kalmadan Allah'ın varlığını kabul etmek, O'nun ilim ve irade gibi sıfatlarını reddetmek, âhireti inkâr etmek, Allah'ın kâinatta olanlara müdahalesini

¹ Vahdettin Başcı, "Deizm Kavramı ve Ortaya Çıkardığı Problemler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/1 (Mart 2018): 34-35.

² İbrahim Coşkun, "Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları", *Din Karşısı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu Bildirileri*, ed. Vecihi Sönmez (Van: Ensar Neşriyat, 2017), 49, 51.

³ Erol Çetin, *İnançm İman Hayatına Yansıması Bağlamında Deizm Eleştirisi*, (Ankara: İKSAD Yayınevi, 2018), 15.

⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), 407.

⁵ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990), 140-141; Mahsum Aytepe, "Deizm-Bilim İlişkisi ve İslam Düşüncesi", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3/1 (Bahar 2017): 114.

⁶ Ali Bardakoğlu, *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 101-103.

⁷ Başcı, "Deizm Kavramı", 36.

kabul etmemektir.⁸ Yani deist anlayışta Allah, her şeyin yaratıcısı ve sahibi olmakla birlikte yarattıklarına hükmetmeyen, onlara herhangi bir şeyi emretmeyen ve onları birtakım şeylerden nehyetmeyen biridir. Deist ise, Tanrı'nın her şeyi yarattığına inanan ve yaratma sonrasında varlıklara herhangi bir müdahalede bulunmadığına inanan kişidir. Bundan dolayıdır ki o, vahyi reddeden ahlakî bir yaşayışa, din olmadan da insan aklıyla ulaşılabileceğine inanır. Bazı deistlerin ise Tanrı'nun evrene müdahalesini kabul ettikleri, âhiretin varlığına, orada ödül ve cezanın olduğuna inandıkları görülmektedir.⁹

Deizme göre, Tanrı ilk olarak evreni varlık sahasına getirmiş, düzeni sağlamış ve değişmeyen kanunları koyduktan sonra da onunla iç içe olmamış, yarattıklarıyla iletişim kurmamış aşkın bir varlıktır.¹⁰ Deizm'de dinler ve metafizik düşünceler reddedildiği içindir ki vahiy, kutsal kitap, peygamberlik, mucize, cennet, cehennem, melek, şeytan gibi inançlara yer verilmez.¹¹ Deist anlayışa göre, Tanrı bile yarattığı varlıklara müdahale edemiyorsa, başkalarının O'nun adına böyle bir davranışa kalkışmaları olacak şey değildir.¹² Deizm'de vahyin imkânından ziyade gerekliliğinin reddedildiğini söylemek mümkündür.¹³

Kur'ân'da anlatılan müşrik kimseler ile deist ve brahmanist kimselerin inanışları arasında birçok benzerliğin bulunduğu açıktır. Eski çağlardan beri bazı toplumların Allah'ı kabul ettikleri; ancak peygamberleri ve vahyi inkâr ettikleri bilinmektedir. Bu durum deizm inancının kökenlerinin çok eski tarihlere kadar uzandığının bir göstergesidir.¹⁴

Deist anlayışta Allah'ın varlıklara müdahale etmemesinin sebebi, başlangıçta her şeyi mükemmel, eksiksiz bir şekilde yaratmış olmasıdır. Deistlere göre Allah, zavallı ve aciz bir varlık değildir. Bu kadar karmaşık bir sistemi yaratan ve her birine belirli görevler veren Allah'ın yarattıklarına müdahale etmemesi akla uygun gelmemektedir. Toplu halde yaşayan insanlar, düzenin sağlanması için birtakım kurallar koyarlar ve bunlara uyulmasını isterler. Allah'ın kâinattaki düzenin

⁸ Hüsameddin Erdem, "Deizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 110.

⁹ M. Emre Dorman, *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 2.

¹⁰ Mehmet Vural, *İslam Felsefesi Sözlüğü*, (Ankara: Elis Yayınları, 2011), 128.

¹¹ Başcı, "Deizm Kavramı", 36.

¹² Aydın, *Din Felsefesi*, 141.

¹³ Çetin, *İnancın İman Hayatına Yansıması*, 16.

¹⁴ İbrahim Halil Erdoğan, "Deizm ve Tabii Din Arayışı Bağlamında Bir Analiz" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/57 (Haziran 2018): 790.

sağlanması için en değerli varlık olarak yarattığı insana sorumluluklar yüklememesi ve bunlardan dolayı onu hesaba çekmemesi aklın kabul etmeyeceği bir gerçektir.

Hıristiyanlığa bir tepki olarak doğan deizm'in İslam âleminde gerçek anlamda kendine bir yer bulması mümkün değildir. Kur'an dışındaki İncil, Tevrat, ve insanlar eliyle yazılan diğer kutsal metinlerde akla, mantığa aykırı ve hurafelerle doldurulmuş birçok şey bulmak mümkündür. Deizm'in en önemli temellerinden biri olan aklın ve akli kullanmanın, Kur'ân'da ne kadar çok yer aldığı bilinen bir gerçektir. Deistler, vahye ve nübüvvele karşı olduklarından, Kur'an'da yer alan bazı âyetlerin Allah'ın sözleri olmadığını, Hz. Muhammed tarafından yazıldığını ileri sürmüşlerdir. Ancak âyetler tarafsız bir şekilde derinlemesine tahkik edildiğinde, durumun onların söylediği gibi olmadığını açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Mustafa Emre Dorman'ın "*Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*" adlı doktora çalışması başta olmak üzere deizm'le ilgili birçok akademik çalışmanın yapıldığını görmekteyiz. Van'da 2017 yılında yapılan "*Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*" sempozyumunda birçok akademisyen deizmle ilgili bildiri sunmuş, bunlar daha sonradan kitap haline getirilmiştir. Erol Çetin tarafından yazılan "*İnancın İman Hayatına Yansıması Bağlamında Deizm Eleştirisi*" adlı eserde gençleri deizm gibi İslam dışı akımlardan korumanın yolları güzel bir şekilde anlatılmıştır. Günümüzde yapılan bu çalışmaların ses getirdiğini ve toplumsal bir farkındalık sağladığını söyleyebiliriz. Deizm'in farklı yönlerini ele alan bu çalışmalarda doyurucu bilgiler bulmak mümkündür.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de deistlerin, düşüncelerini yaymak için dünya çapında çalışmalar yaptıkları bir gerçektir. Bob Johnson tarafından kurulan ve yönetilen "World Union of Deists" sitesinin faaliyetleri de bunu göstermektedir. Bu sitenin ülkemizde ve dünya çapında birçok ülkede temsilcilerinin bulunduğu bilinmektedir. Dinlerin insan ürünü olduğuna inanan deistler, bunu ispat etmek için başta Kur'an olmak üzere Tevrat ve İncil üzerine araştırmalar yapmaktadırlar. Biz bu çalışmamızda Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in sözleri olduğu iddiasında bulunan Aamir Saleem Bhinder'in sitede yayınlanan "Objective Quran Study" adlı makalesinde ele aldığı bazı konulara değineceğiz.

Objektif Kur'an Çalışması

1. Bhinder'in rahmet ve gazab âyetlerine bakışı

Aamir Saleem Bhinder, Allah'ın mükemmel niteliklere sahip olduğunu ve bu özelliklerin de Kur'an'da ifade edildiğini söylemektedir. Buna göre Allah, her şeyi bilen, gören, duyan ve istediğini yapabilme gücüne sahip olandır. O aynı zamanda

hiçbir şeye ihtiyacı olmayan akıllı ve yardımseverdir. Bhinder, bu sözlerini söyledikten sonra Allah'ın diğer niteliklerine de değinir. Buna göre Allah, insanları zorlayıcı, buyurucu, onlara karşı öfkelenen, bazen de onlar için sinsice planlar kuran bir komplocudur. Ona göre birbirine zıt olan bu özelliklerin Allah'da bulunması imkansızdır. Zira Allah, kendiliğinden var olan, kendisinde kusurların ve eksikliklerin bulunmadığı bir varlıktır. Bundan dolayı zayıflığın göstergesi olan alınganlık, öfke gibi ruh hallerinin O'nda bulunması imkansızdır. Ayrıca mutlak güç ve kudrete sahip olan Allah, câhil olan kullarının kendisini tanıyamamalarından dolayı gösterdikleri cehalet ve aptallıklar sebebiyle onlara karşı alınganlık gösterip öfkelenmez.

Bhinder, Kur'an'da yer alan "Yûsuf dedi ki: "Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir."¹⁵ (Yûsuf 12/92). "Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz... Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur." (en-Nisâ 4/48). "Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz, Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (en-Nisâ 4/56) âyetlerinin birbiriyle çeliştiğini söylemektedir. Ona göre bu kadar merhametli olan birinin kullarını işledikleri suçtan dolayı akıllarını başlarına almaları için ebedi olarak ateşle cezalandırması olacak şey değildir. Bu durum adaletsizliği gerektirir, zira O, "Benim katımda söz değiştirilmez ve ben kullara zulmedici değilim."¹⁶ (Kâf 50/29) buyurmaktadır. Ayrıca böylesine ağır bir işkence ancak doyumsuz bir öfkenin eseri olabilir. Oysaki Allah, böylesine zayıflıklardan uzak bir varlıktır.

Bize göre ise; Rahmet, gazab meselesi Allah'ın sıfat ve isimleriyle alakalıdır. Zira Allah, Kur'an'da kendini tanıtırken hiçbir varlığa benzemediğini açık bir şekilde bildirmektedir.¹⁷ Bazı âyetlerde ise, Allah'ın gören, işiten, bilen, bağışlayan, gazab eden gibi insanlara nispet edilen birtakım isim ve sıfatlarından bahsedildiğini görmekteyiz. Çünkü somut ve fiziki bir ortamda yaşayan insanın Allah'ı ve gaybi meseleleri bilebilmesi ancak beşerî ifadeler kullanılmasıyla mümkündür. Dolayısıyla; Allah'ta bulunan bazı isim ve vasıfların insanda da bulunması, bunların Allah'da bulunanlara denk ve aynı olduğu anlamına gelmez. Zira Allah, bu vasıfların ve insanda bulunmayan daha birçok vasfın kendinde bulunduğunu âyetlerde bildirmiştir.

¹⁵ Bkz., el- A'râf 7/151; Yûsuf 12/64; el-Enbiyâ 21/83 vb.

¹⁶ Bkz., et-Tevbe 9/70; Yûnus 10/44, 47; er-Rûm 30/9.

¹⁷ eş-Şûrâ 42/11; el-İhlâs 112/4.

Bu bağlamda; Allah'ın rahmetini kabul edip, cezalandırmasına karşı çıkanlara karşı Elmalılı şunları söylemektedir: "Affedici ve bağışlayıcı olan Allah, küfür ve isyandan sonra tövbe edip hakka dönenleri, iman edip pişman olarak kendine sığınanları affeder ve bağışlar. Buna karşılık, bâtil üzere hayat sürenleri, sonrasında da tövbe edip pişman olmayanları adaleti gereği cezalandırır. Şu var ki; Allah'ın bu ceza yönünü kabul etmeyenler "Biz şerre karşı intikama kâdir olan ilâh istemeyiz." diyerek hakkı inkâr etmektedirler. Böylece onlar, günahı ve günah işlemeyi yaratılışın bir zarureti olarak görürler, bu nedenle de işlenen günahlardan dolayı bağışlayıcı olan Allah'ın cezalandırmada bulunmayacağını ileri sürerek ceza korkusundan da sıyrılmak isterler.¹⁸

Bu bağlamda İzutsu da Allah'ın ahlaklı olduğu prensibinden hareketle, Allah ile insan arasındaki münasebetin de ahlaklı olması gerektiğini söylemiştir. Ona göre Allah, insana karşı ahlaklı bir şekilde davranmış ona birçok nimetlerde bulunmuş ve bu nimetler için de şükürün yapılmasını istemiştir. Şükürü yerine getirenlere nimetlerini arttıracaklarını, getirmeyip nankörlük edenlerin ise cezalandırılacağını bildirmiştir. Ancak Allah'ın bir yandan merhametli olmasını diğer yandan gazab etmesini mantıklı düşünen kimseler bunu zıtlık olarak nitelendirmişlerdir. Oysa şükür yerine küfrü benimseyip Allah'a boyun eğmeyen kimselerin ve zamanlarını Allah'ın istediği gibi değil de heva ve heveslerine uyarak geçirenlerin, Allah'ın gazabıyla karşılaşmaları da Allah ile insan arasındaki ahlaki iletişimin bir sonucudur. Diğer taraftan gazab ve ceza durumunun bilinmesi, insanları daha adaletli olmaya ve dikkatli davranmaya sevk etmektedir."¹⁹

Fazlurrahman (ö. 1988) da Kur'an'ın yüzeysel bir şekilde okunduğunda ve âyetleri üzerinde düşünüldüğünde Allah'ın kulları üzerinde ne kadar lütufkar davrandığının açıkça görüleceğini söylemektedir. Bunu görmek istemeyen, sadece Allah'ın gazabıyla ilgili âyetlere bakan bazı müsteşrikler ise, Allah'ı kaba kuvvet kullanan, kaprisli, despot biri olarak tanımlamaktadırlar.²⁰

Görüleceği üzere Bhinder, inandığı ve algıladığı Allah tasavvurunu ispat edebilmek için Kur'an'da âyetleri deyim yerindeyse cımbızlayarak çıkarmakta ve kendi düşüncesi doğrultusunda bu âyetleri yorumlamaktadır. Şunu söyleriz ki; Bhinder'in, Allah'ın mükemmelliği hususundaki görüşlerine katılmamak mümkün

¹⁸ Yazır, *Hak dini*, 2: 378-381.

¹⁹ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 218-222.

²⁰ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, trc. Alpaslan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1987), 42.

değildir. Zira Allah'ın her şeye gücünün yettiği,²¹ hiçbir şeye ihtiyacının olmadığı,²² her şeyi bildiği,²³ gördüğü²⁴ ve işittiği²⁵ birçok âyette anlatılmaktadır. Ayrıca Fâtır Sûresi 45. âyette, "Eğer Allah insanları, kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı. Ne var ki, onları belirli bir süreye kadar erteliyor. Nihâyet süreleri gelince, (gerekeni yapar). Çünkü Allah, kullarını hakkıyla görmektedir." buyurarak kullarına karşı merhametini göstermiş akıllarını başlarına almaları için onlara mühlet vermiştir.

2. Bhinder'in "mekr" ifade eden âyetlere bakışı

Bhinder, Enfâl suresi 30. âyetine karşı çıkmaktadır: "Hani bir zaman o küfredenler seni tutup bağlamaları, ya seni öldürmeleri, yahut seni (yurdundan zorla) çıkarmaları için sana tuzak kuruyor (lar) idi. Onlar bu tuzağı kurarlarken Allah da onun karşılığını yapıyordu. Allah tuzak kuranlara mukaabele edenlerin en hayırlısıdır." Bu anlama gelen âyetlerden bazıları da şunlardır; "(Onlar) böyle bir hîle ile tuzak kurdular; hâlbuki (biz de) tuzak (larını neficesiz bırakmak) ile onlar farkında olmadan hîle (lerini başlarına geçirmekle mukabele) ettik." (en-Neml 27/50). "Yahudiler, (Îsâ'yı öldürmek için) hileye saptılar. Allah'da (Îsâ'yı göğe kaldırıp kendilerinden, Îsâ'ya benzeyen birini hilekârlarına öldürtmekle onlara) hile yaptı, ceza verdi. Allah fenalığa karşı ceza verenlerin en kuvvetlisidir." (Âl-i İmrân 3/54). "Yoksa Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah'ın tuzağından emin olamaz."²⁶ (el-A'râf 7/99). Bhinder'in bu âyetlerden çıkardığı sonuca göre Allah, kullarına karşı komplolar, tuzaklar, entrikalar kuran sinsi bir yapıdadır.

Bize göre, onun bu tür âyetlere getirdiği yorumlar tamamen yanlış, taraflı ve derinlemesine bir araştırma yapılmadan söylenmiş sözlerdir. Çünkü Allah'a nispetle Kur'an'da yer alan "mekr", "keyd" ve "istihza" gibi ifadelerdeki edebî sanatlardan ve hangi anlamlarda kullanıldığından haberdar olmayan kimselerin bu ifadelerdeki gerçekleri anlamaları da beklenemez. Oryantalistlerin bu ve benzeri âyetleri ileri sürerek Müslümanların özellikle de gençlerin akıllarını bulandırmaya çalıştıkları bilinmeli ve gereken tedbirler alınmalıdır.

²¹ Bkz., el-Bakara 2/29, 33, 231; el-En'âm 6/59, 73; er-Ra'd 13/9 vb.

²² Bkz., el-Bakara 2/263; el-İbrâhîm 14/8; en-Neml 27/40; Fâtır 35/15 vb.

²³ Bkz., Âl-i İmrân 3/29; el-Mâide 5/7, 9.

²⁴ Bkz., Âl-i İmrân 3/15, 20; en-Nisâ 4/ 58; el-İsrâ 17/1, 30; el-Hac 22/61, 65 vb.

²⁵ Bkz., el-Bakara 2/127, 137; Âl-i İmrân 3/34; en-Nisâ 4/ 58; el-En'âm 6/13; el-A'râf 7/206 vb.

²⁶ Bkz., el-A'râf 7/183; el-Enfâl 8/30; Yûnus 10/21; er-Ra'd 13/42; en-Neml 27/50 vb.

Çetin'in belirttiği gibi günümüz gençliği din dışı akımlara karşı savunmasız bırakılmamalıdır. Gençlerimizin sağlam bir inanç ve iman hayatına sahip olmaları için onların aklen, kalben ve ruhen tatmin olabilecekleri bir din eğitimi verilmelidir. Dini inancın sağlam bir temel üzerine inşa edilmesi bu inancın iman hayatına yansımalarını olumlu şekilde etkileyecektir. Aynı zamanda böyle bir eğitim gençlerimizi her türlü olumsuz görüş ve anlayışa karşı koruyan bir kalkan vazifesi görecektir.²⁷

Kur'an'da "mekr ve keyd" ifadelerinin geçtiği âyetler incelendiğinde durumun Bhinder'in anlattığı gibi olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Mekr, sözlükte "hile, aldatma, kurnazlık, Allah'tan bir ceza, başka birini bir plan dahilinde maksadından uzaklaştırmak" gibi anlamlara gelmektedir.²⁸ Bu kelime Kur'an'da türevleriyle birlikte birçok âyette geçmektedir. Bunların yedisinde isim ve fiil sigalarıyla birlikte Allah'a nisbet edildiği görülmektedir.²⁹ Bu kelimenin geçtiği âyetlere baktığımızda hiçbir âyette mekrin başlangıç itibarıyla Allah'a nisbet edildiği görülmez. Bu da bizlere; mekrin Allah tarafından başlatılan bir eylem olmadığını; aksine zâlim, inkârcı ve münâfıkların hile ve tuzaklarının kendi aleyhlerine çevrildiği bir durumu ifade ettiğini bizlere göstermektedir.³⁰

Birçok âyette mekr müşâkele yoluyla ikinci mertebede Allah'a nisbet edilmiştir. Yani öncelikle ilahî emirlere karşı gelen kimselerin mekri zikredilmiş sonrasında da Allah'ın mekri zikredilerek, onların bu mekrlerinin boşa çıkarıldığı anlatılmıştır.³¹ Enfâl Suresi 30. âyetteki müşriklerin mekrinden kasıt, Hz. Peygamberi hapsetmek, öldürmek veya yurdundan çıkarmak maksadıyla gizlice toplanıp düzen kurmalarıdır.³² Allah'ın mekri ise onların kurdukları tuzağa karşılık onları farketmeyecekleri bir şekilde azap ile cezalandırması, onların bu tuzağını Hz. Peygambere bildirerek ona hicret emrini vermesiyle de tuzaklarını boşa

²⁷ Çetin, *İnancın İman Hayatına Yansımaları*, 65, 68.

²⁸ Muhammed bin Yakub el-Firuzâbâdî, "Mekr", *el-Kâmûsu'l-muhît* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1: 477; İbn Manzûr, "Mekr", *Lisânu'l-Arab* (Beirut: Dâru Sâder, 1994), 5: 183-184; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, "Mekr", *es-Sihâh tâcu'l-lüğa ve sihâhu'l-arabiyye* (Beirut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 2: 819; Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgib el-İsfahanî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân* (Beirut: Dâru'l-Kalem, 1992), 1:772.

²⁹ Muhammed Fuad Abdulbâkî, "Mkr", *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1945), 671.

³⁰ Bekir Topaloğlu, "Mekr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 28: 581.

³¹ Veysel Güllüce, "Kur'an-ı Kerim'de Allah'a Müşâkele Yoluyla İsnad Edilen İfadelerin Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Erzurum, 2006): 50.

³² Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Atfeş, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964), 7: 397.

çıkarmasıdır.³³ Ayrıca Allah, onların bu gizli tuzaklarının karşılığını Bedir savaşında Müslümanlara yardım ederek göstermiş ve onların kaybetmelerini sağlamıştır.³⁴

Bir başka âyette “Onlar bir tuzak kurdular. Farkında değillerken Allah da bir tuzak kurdu.” (en-Neml 27/50) buyrularak müşâkele yoluyla Allah’ın kurduğu bir tuzaktan bahsedilmektedir. Aslında bir önceki âyette onların tuzakları şu şekilde anlatılmıştır; “Aralarında Allah adına and içerek şöyle dediler: "Mutlaka onu ve ailesini geceleyin öldüreceğiz sonra da velisine; 'Biz onun ailesinin öldürülüşüne şahit olmadık. Biz kesinlikle doğru söyleyenleriz', diyeceğiz.” (en-Neml 27/49) Onların bu tuzaklarına karşılık, “Bak onların tuzaklarının sonucu nasıl oldu: Biz onları ve kavimlerini topyekün helak ettik.” (en-Neml 27/51) buyrulmasıyla Allah’ın mekrinin onların yaptıkları sebebiyle cezalandırması olduğu görülecektir.

Bu ayetlerden de net bir şekilde anlaşıldığı üzere Allah durup dururken kullarına karşı bir mekr hazırlamamakta, onların yaptıkları hile ve mekrden sonra bir cevap niteliğinde onlara hak ettikleri karşılığı vermektedir. Bu nedenle Bhinder’in iddia ettiği gibi Allah’ı bir tuzak kurucu, komplocu ve cezalandırıcı olarak görmenin makul bir yanı yoktur. Allah’ın bu mekrini görenlerin her şeyden önce kimin, hangi maksatla mekr kurduğuna, planladığına dikkat etmeleri gerekmektedir. Bunu yapanlar bir suç işlemiş olmayıp bunlara cevap veren Allah mı komplocu olmaktadır. Bhinder ve onun gibi düşünenler hem akli temel alıp hem de makul olmayan iddialarda bulunarak bizzat kendileriyle çelişmektedir.

3. Bhinder’in Allah’ın kudretiyle ilgili âyetlere bakışı

Bhinder, Allah’ın her şeye gücü yettiğini ve her şeyi bildiğini söyleyerek Kur’an’da yer alan “Ey îmân edenler! Allah’ın (dîninin) yardımcıları olun; nitekim Meryemoğlu İsâ, havârîlere: “Allah'a, (O'nun dînine olan hizmette) benim yardımcılarım kimlerdir?” demişti. Havârîler dedi ki: “Allah’ın (dîninin) yardımcıları, biziz!”” (es-Saff 61/14) “Allah, kendine ve peygamberlerine gıyâben (Allah’ı görmedikleri hâlde îmân ederek dînine) kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın!” (el-Hadîd 57/25) gibi âyetleri reddetmektedir; zira ona göre Allah’ın insanların yardımına ihtiyacı bulunmamaktadır.

Bhinder’in itiraz ettiği âyetleri incelediğimizde, Allah’ın insanların yardımına muhtaç olduğu gibi bir anlamın çıkmadığı açıkça görülecektir. Âl-i İmrân

³³ Ömer b. Muhammed b. Ali eş-Şîrâzî Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1997), 3: 57.

³⁴ Muhammed b. Muhammed Mustafa Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l Aklî's-Selîm İlâ Mezâyali'l-Kitebi'l-Kerim*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, trs.), 4: 19.

suresindeki "İsa, onlardaki inkârcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?" demesi, "haydi gelin! Allah'a yardım edelim" anlamında değildir. Bu ifade, "kim yardımını, Yüce Allah'ın bana olan yardımına katar?" anlamındadır.³⁵ Nitekim Süddi ve Enbârî'ye göre bu yardımdan kasıt, "insanlara dini tebliğ etme hususunda Hz. İsa'ya kimlerin yardım edip etmeyeceğidir." Mücahid'e göre ise; buradaki yardım talebi, kavmi tarafından öldürülme teşebbüsüne karşılık havarilerden kendisini savunmalarını istemesidir.³⁶ Ebu's-Suud da, Hz. İsa'nın bütün İsrailoğullarından değil de sadece havarilerden (has dostlarından) yardım istemesinin, Yüce Allah nasıl peygamberlerine yardım ediyorsa, inananların da peygamberlerine yardımcı olmaları gerektiği anlamına geldiğini söylemiştir. Çünkü, peygambere yardımcı olmak, inananlar üzerine düşen bir görevdir.³⁷ Elmalılı (ö. 1362/1942) ise, havarilerin "Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler müslümanlarız" şeklindeki söylemlerinin, "Sen Allah değilsen, biz sana yardım etmeyiz." ya da "Sen Allah'sın, şu halde biz de senin yardımcılarıyız." gibi olumsuz ve yakışık almayan yorumların çıkmasını engelleyecek nitelikte olduğunu söylemektedir.³⁸

Bu bağlamda, Saff sûresindeki "Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun..." buyruğu da, tıpkı havarilerden Allah yolunda Hz. İsa'ya yardım etmelerinin istenmesi gibidir. Yani bu âyette, "Ey İman edenler! Havariler, Hz. İsa'ya Allah yolunda nasıl yardımcı olmuşlarsa siz de peygamberinize öyle yardımda bulunun" denmiş olmaktadır.³⁹ Taberî de, bu âyet üzerinden sahabelerin Hz. Peygambere yardımcı olmalarının emredildiğini söylemektedir.⁴⁰

Âyetler iyice tetkik edildiğinde Allah'ın acizliği, yardıma muhtaçlığı gibi bir durumun olmadığı net bir şekilde görülecektir. Genel olarak âyetlerin vermek istediği mesaj, inananların dini yayma ve dinin emirlerini uygulama hususunda peygamberlerine yardımcı olmaları gerektiğinin bildirilmiş olmasıdır. Bhinder, vahye ve peygamberliğe inanmadığı için olaya bu açıdan bakmayarak makul olmayan bir tutum sergilemiştir. Sayın Çetin'in de dediği gibi deizm'de Allah-insan

³⁵ Kurtubî, *el- Câmi*, 4: 97.

³⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 6: 444-445; Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzi el-Kureşi el-Bağdadî, *Zâdü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, thk. Abdu'r-Rezzak el-Mehdi, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2000), 1: 285.

³⁷ Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l Aklî's-Selim*, 2: 41.

³⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016), 2: 454-455.

³⁹ Abdullah İbn Ahmed Neseî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kalemü't-Tayyib, 1998), 3: 477-478; İsmail Hakki b. Mustafa el-İstanbulî el-Hanefî, *Rûhu'l-Beyân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010), 9: 510.

⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23: 365.

arasındaki ilişki gün geçtikçe zayıflamakta, zaman içinde Allah hayatın dışına itilmektedir. Allah ile bağlarını koparan bu insanların bunalıma girerek birçok kötülük yapmaları da mümkün hale gelmektedir.⁴¹

4. Bhinder'in nübüvvetle ilgili âyetlere bakışı

Diğer bir husus da, Bhinder; Allah'ın, peygamberlerin hayatlarına müdahalede bulunup, onlara karşı gelenleri tehdit ederek engellemeye çalışmasını tuhaf karşılamakta ve bu şekilde gelen âyetleri kabul etmemektedir. O, Hz. Peygamberin Zeyneb'e aşık olduğunu ve Zeyd'in onu boşamasından sonra sanki bir fırsat bekliyormuşçasına onunla evlendiğini iddia eder. Ayrıca bu durumun, Allah'ın emri olarak gelmesinin kabul edilebilecek bir şey olmadığını da öne sürer.

Oysa âyet dikkatli bir şekilde incelendiğinde Bhinder'in bu konuda da yanlıgı içinde olduğu görülecektir. Bu husus âyette şöyle geçmektedir:

“(Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâıyk olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişğini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.” (el-Ahzâb 33/37).

Kur'an metnine ve sahih rivayetlere⁴² bakıldığında olayın şu şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır: “Çok öncelerde Zeyneb b. Cahş (r.a), Hz. Peygamber'le evlenmeyi arzulamıştı. Hatta mehirsiz onun eşi olmayı kendisine teklif etmişti. Yakın akraba oldukları için de, örtünme emri gelmeden önce Peygamberimiz Zeyneb'i sık sık görüyor ve onu her yönüyle tanıyordu. Denilebilir ki; çekici bir kadın olmasına rağmen Allah Rasûlü bu teklifi kabul etmemişti. Aradan zaman geçmiş, yukarıda sözü edilen sosyal değişimin perçinlenmesine sıra gelmişti. Bu uygulama için uygun bir örnek olarak Zeyneb, pek de istekli olmamasına rağmen Resûlullah'ın tebliğ ettiği emre uydu, Hz. Peygamber'in azatlı kölesi Zeyd ile evlendi. Bu evlilik bir yıldan biraz fazla sürdü. Sosyal değerler ve örfe dayalı duygular kısa zamanda değişmediği için Zeyneb kocasını küçük görüyor, ona karşı sert ve kırıcı davranıyordu. Bu davranışlarından dolayı Zeyd onu boşamak istiyor, fakat kendilerini Peygamber

⁴¹ Çetin, *İnancın İman Hayatına Yansıması*, 40.

⁴² “Deizmi besleyen en temel sorun, ilahî vahiyle bildirilen hak dinin içerdiği üstün hakikatler değil, dindarların ortaya koyduğu tutarsız itikatlar ve fasit amellerdir. Bundan dolayı din ve teoloji ayrımına dikkat etmek gerekmektedir. Zira teoloji, insanî ve beşerî bir etkinliktir.” Vezir Harman, “Kelâm İlminin Deizm Eleştirisi Bağlamında Akıl ve Âlem Tasavvuru”, *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2018): 36.

evlendirdiği için bunu yapamıyordu. Bu esnada Allah da peygamberine, Zeyneb'in boşanacağını ve kendisinin eşi olacağını bildirmişti. Çok geçmeden Zeyd, Hz. Peygamber'e gelerek Zeyneb'den boşanmak istediğini söyledi. Hz. Peygamber, özel bilgisine göre değil, genel, objektif hukuk ve ahlâk kurallarına göre davranarak, bu arada halkın, özellikle münâfıkların, "evlâtlığın boşadığı eş ile evlenme" konusunu kötüye kullanıp dedikodu yapmalarından da çekinerek Zeyd'e, eşini boşamamasını tavsiye etti. Buna rağmen Zeyd eşini boşadı. Dul kalan Zeyneb, önemli bir inkılâbın yerleşmesinde fedakârca rol aldığı için ödüllendirilmeyi hak etmişti. Allah ona dünyada bu ödülü, peygamber eşi olma şerefine nâil kılarak vermeyi murâd etti. Murâdını Peygamber'ine bildirdi, o da emri yerine getirdi. Âyette geçen "saklama" ve "çekinme" nin ifadeleri ileride Zeyneb'in boşanacağını ve Hz. Peygamber'in eşi olacağını bildirilmesidir. Bu sırrı önceden açıklamasının birçok sakıncası olduğundan "Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi gizliyordun" cümlesi bir kınama değil vâkıanın ifadesinden dolayıdır."⁴³

Râzî, (ö. 606/1210) ise, Hz. Peygamberin evlenmesinin, şehevî duygulardan kaynaklanmadığını, tam aksine şeriatı bizzat tatbik edip anlatmak için olduğunu söylemektedir. Zira şeriat, peygamberlerin fiilleri ile anlaşılabilir. ⁴⁴ Nasuhi Bilmen (ö. 1971) de Araplar arasında, evlatlıkların boşamış oldukları kadınlarla evlenilmez düşüncesinin bizzat Hz. Peygamber'in hayatında tatbik edilerek ilahi emirle ortadan kaldırıldığını söylemektedir. ⁴⁵

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, Hafsa'ya aşık olarak onunla evlenmemiştir. Onun içinde gizlediği şey ise; onunla ileride evleneceğine dair Allah'tan aldığı bilgidir. Ayrıca Hz. Peygamber bu davranışıyla, Araplar arasında o zamana kadar geçerli olan bir adeti de kaldırmış oldu.

Bhinder'in öne sürdüğü bir diğer iddia ise şöyledir: Yüce Allah'ın, Hz. Peygamberin hanımlarıyla olan meselelere karışması ve bunların çözümü için âyetler göndermesi kabul edilebilecek bir şey değildir. Bu davranışların Allah tarafından yapılmayacağını düşünen Bhinder, Kur'an'ın Allah'tan gelen bir kitap olmadığı kanaatini taşımaktadır. Kur'an'da, Hz. Peygamberin eşleriyle olan bazı meseleler anlatılmaktadır. Örneğin, Ahzab suresi 28-29 âyetlerinde "Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size

⁴³ Hayretti Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Tefsiri*, (Ankara: DİB Yayınları, ts.), 4: 351-352.

⁴⁴ Fahrudin Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1998), 25: 170.

⁴⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, (İstanbul: Bilmen yayınevi, 1985), 6: 2810-2811.

boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.” Buyrulurak; eşlerinden, Hz. Peygamber veya dünya nimetleri arasında tercih yapmaları istenmiştir. Âyetlerin, Hz. Peygamberin eşlerinin kendinden fazla nafaka istemeleri üzerine indiği bilinmektedir. Bu durum dünya hayatına önem vermeyen, hayatını risâlet görevini yerine getirmeye adanmış Rasûlullah'ı üzümüştür. Çünkü O, bütün imkânlarla rağmen zühd bir hayat yaşamayı seçmiştir. O halde O'nunla birlikte olan eşleri de ya bu hayatı yada dünya hayatını tercih edeceklerdi. Burada herhangi bir zorlama olmadan eşlerinin tamamı Hz. Peygamberle olmayı tercih etmişlerdir.⁴⁶ Aynı surenin 37. âyetinde de “... Zeyd, o kadından ilişğini kesince biz onu sana nikâhladık...” buyrulurak evlatlık olan Zeyd'in boşadığı Zeynep ile evlenmesi Allah tarafından Hz. Peygambere emredilmiştir. Bhinder, bu durumu da Allah'ın, Peygamberin hayatına bir müdahalesi olarak görmektedir.

Tahrîm suresi 1. âyetinde “Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” buyrulurak eşleri sebebiyle kendisine helal olan bir şeyi haram kılmaması gerektiği bildirilmektedir. Aynı surenin 3. âyetinde de “Hani Peygamber zevcelerinden birine, (Hafsa'ya Mariye'yi kendisine haram kıldığına dair) gizli bir söz söylemişti. Bunun üzerine o (Hafsa), bunu (Hz. Aişe'ye) haber verince; Allah da Peygambere onu (Hafsa'nın ifşasını) açıkladı. Peygamber de, (Hafsa'nın Aişe'ye söylediklerinden) bir kısmını (Hafsa'ya) bildirmiş, bir kısmından bahs etmemişti. Peygamber, ona bu şekilde anlatıverince, (Hafsa): “- Bunu sana kim haber verdi.” dedi. Peygamber de buyurdu ki: “- Bana, her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan Allah haber verdi.” buyrulurak eşlerinden birinin yapmış olduğu yanlış davranış anlatılmıştır.

Bu ve benzeri âyetler bizlere, Hz. Peygamberin ailesiyle yaşadığı bazı sıkıntıları anlatmakta ve bunların Allah tarafından çözüme kavuşturulduğunu bildirmektedir. Kur'an'da bu tür âyetlerin bulunması onun Allah kelâmı olmadığı, Hz. Peygamberin kendi sözleri olduğu sonucuna bizleri götürmez. Aksine bu âyetlerle; Hz. Peygamberin de bizler gibi bir beşer olduğu, hayatında bazı sıkıntılar çektiği ve bunların Allah tarafından çözüme kavuşturulduğunu bildirilmiş olmaktadır.

⁴⁶ Muhammed İzzet Derzeve, *et-Tefsîru'l-hadîs*, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1963), 7: 371-373.

5. Bhinder'in Bedir savaşıyla ilgili âyetlere bakışı

Bhinder, Allah'ın mükemmelliğini ifade ettikten sonra kendince O'nun mükemmelliğine zarar verecek birtakım özelliklerden de bahsetmektedir. O, 622-632 yılları arasında evrenin ve dünyanın diğer bölgelerinin unutulduğunu veya gözardı edildiğini söylemektedir. Çünkü Allah, kendisini yeni tanımaya başlayan Hicaz ve Necid bölgesindeki Araplarla meşguldü. Altlarından ırmaklar akan cennetler vaad ederek veya cehennem ateşiyle tehdit ederek o günkü Arapları kendi yolunda savaşmaya teşvik ediyordu. Bu uğurda Hz. Peygamberin ve inananların moralleri bozulunca da "(Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz." (el-Hicr 15/95) gibi âyetler göndererek onlara teselli veriyor ve sabretmelerini söylüyordu.

Bhinder, Enfâl suresindeki Bedir savaşıyla ilgili âyetlere işaret ederek bazı yorumlarda bulunmaktadır. Ona göre; sûrenin 7. âyetindeki "Hatırlayın ki, Allah size, iki taifeden (kervan veya Kureyş ordusundan) birinin sizin olduğunu vadediyordu; siz de kuvvetsiz olanın (kervanın) sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve (Kureyş ordusunu yok ederek) kâfirlerin ardını kesmek istiyordu." ve 9. âyetindeki "Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peşpeşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul buyurdu." ifadeleri, Arapların sorunlarına Allah'ın açık bir müdahalesidir. Ona göre Allah, bu âyetlerle kervana saldırmayı teklif edenleri azarlamakta, meleklerle yardım edeceğini bildirerek de inananları savaşa zorlamaktadır. Oysaki Allah'ın, kulları üzerinde zorlayıcı, baskıcı ve buyurucu bir davranışı, isteği olamaz. Bu nedenle, "Andolsun ki senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Ardından, belki yalvarıp yakarırılar diye onları darlık ve hastalıklara uğrattık." (el-En'âm 6/42) "Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek mutlaka ora halkını, Allah'a yönelip yalvarsın yakarsınlar diye dert ve sıkıntıya uğratmışızdır." (el-A'râf 7/94) gibi âyetler kabul edilemez ilâhi sözlerdir. Bhinder ve onun gibi düşünen deistlere göre böyle bir Allah olamaz. Zira onların inancına göre Allah mükemmeldir ve her şeyi mükemmel olarak yaratmış sonrasında da kenara çekilmiş ve hiçbir şeye karışmamıştır.

Aynı şekilde; Enfâl sûresinin 17. âyetindeki, "(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu). Ve bunu, müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir." âyetinde öldürenin ve oku atanın Allah olduğunun bildirilmesi de Bhinder tarafından tuhaf karşılanmaktadır.

Ancak, bu âyetin iniş sebebi ve sunduğu mesaj dikkate alındığında durumun Bhinder'in iddia ettiği gibi olmadığı görülecektir. Şöyle ki; Hz. Peygamber ashabıyla birlikte Bedir Savaşından döndüğünde bazı sahabeler savaşta kimleri nasıl öldürdüklerini ve savaş sırasında neler yaptıklarını övücü ifadelerle anlatmaya başlamışlardı; işte bunun üzerine de bu âyet inmiştir. Zira o gün Müslümanların sayısı az olmasına rağmen onlar müşrik ordusuna galip gelmişlerdi.⁴⁷ Hatta rivâyete göre savaş günü Hz. Peygamber; "Allah'ın elçisini yalanlayan Kureyşliler buraya kibirli, gururlu bir şekilde geldiler. Allah'ım! Bana vadettiğin dileğini yerine getirmeni istiyorum" demişti. Bunun üzerine Cebrâil (as), Hz. Peygambere gelerek yerden bir avuç dolusu çakıl taşı (toprak) alarak atmasını söylemiş, Hz. Peygamber de "yüzleri kararsın" şeklinde dua ederek bunları atmış ve müşriklerin gözlerine isabet eden bu çakıl taşları onların görme yetilerini bozmuştu. Bunun üzerine Müslümanlar da müşrikleri öldürmeye ve esir etmeye başlamışlardı; ancak bunları yaparken, "ben öldürdüm, ben esir ettim" gibi sözler söylemişlerdi. İşte bunun sonucunda bu âyet inmiştir.⁴⁸

Ayrıca bu âyet bizlere ölüm dâhil her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğunu ve kulların fiillerinin kullar tarafından değil de Allah tarafından gerçekleştirildiğini gösterir. Zira, her ne kadar burada öldüren müminler, atan Hz. Peygamber olsa da bu fiilin yaratıcısı Allah'tır. Bu âyetle bu hususa dikkat çekilmiş ve bu eylemlerin gerçekte Allah'ın izniyle gerçekleştiği vurgulanmıştır. Kısacası fiiller kesbetme bakımından kullara nisbet edilirken yaratma ve tesir etme bakımından da Allah'a nisbet edilmiştir.⁴⁹

6. Bhinder'in hidâyet ve dalâlet ile ilgili âyetlere bakışı

Bhinder, "Gerçekten haklarında Rabbinin sözü (hükmü) sabit olanlar, kendilerine (istedikleri) bütün mucizeler gelmiş olsa bile, elem verici azabı görünceye kadar inanmayacaklardır." (Yûnus 10/96-97). "Biz dilesek, elbette herkese hidayetini verirdik. Fakat, 'Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım' diye benden kesin söz çıkmıştır. (O gün onlara şöyle diyeceğiz:) Bugüne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım! Doğrusu biz de sizi unuttuk; yaptıklarınızdan ötürü ebedî azabı tadın!" (es-Secde 32/13-14) gibi âyetlerden

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi*, 7: 384; Ebu's-Suûd, *Îrşâdü'l Aklî's-Selim*, 4: 13.

⁴⁸ Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 4: 26; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikru'l-Muâsir, 2007), 9: 277.

⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, 7: 384.

hareketle; insanların iradelerinin yok sayıldığını, Allah'ın iradesi ve seçimi olmadan onların hidâyete kavuşamayacaklarını iddia etmektedir.

Bhinder, Kur'ân'daki hidâyete ve dalâletle ilgili âyetlerden hareketle Allah'ın kulların elinden iradelerini aldığını ve dilediğini doğruya dilediğini ise sapıklığa sürüklediğini belirtmektedir. Oysa, bu konuyla ilgili âyetler dikkatli bir şekilde incelendiğinde insanın iradesinin elinden alınmadığı açık bir şekilde görülecektir. Hidâyete; dalâletin zıddı olup, "açıklamak, doğru yolu göstermek, selamet yoluna girmek" gibi anlamlara gelir.⁵⁰ Terim olarak ise, "cennete girecek olan müminlere doğru yolu göstererek onları oraya iletmek ve götürmektir."⁵¹ Hidâyetin zıddı olan dalâlet ise, "bilerek veya bilmeyerek doğru yoldan sapmak, sapıklık içinde olmak, yolunu kaybetmek, gaflet içinde bulunmak, şaşkınlık, kaybolmak, gizlenmek, helak olmak, boşa gitmek" gibi anlamlara gelmektedir.⁵² Terim olarak ise dalâlet, "doğru yoldan, hak yoldan uzaklaşp gitmek ve ayrılmak" anlamına gelir.⁵³

Hidâyete ve dalâlet konusu bugünkü anlamda Mekke döneminde neredeyse hiç gündeme gelmemiştir.⁵⁴ Ancak daha sonraki dönemlerde bu mesele İslâm âlimleri ve İslâm düşmanları tarafından en çok tartışılan konular arasında yer almıştır. Çünkü bu konu bir yandan Allah'ın iradesi ve takdiri; diğer yandan insanın iradesi ve sorumluluğu ile ilgilidir. Hidâyete ve dalâletin tamamen insanın elinde olduğunu söyleyenler olduğu gibi Allah'ın elinde olduğunu ve insanın bunda bir rolünün bulunmadığını söyleyenler de vardır. Bütün bu görüşler Kur'ân âyetlerine dayandırılarak ortaya çıkmıştır. Zira Kur'ân'da hidâyete ve dalâletin Allah'ın elinde olduğunu bildiren âyetler olduğu gibi insanın elinde olduğunu bildiren âyetler de vardır. Bhinder ve onun gibi düşünenler bu gibi âyetleri öne sürerek inananların zihinlerini bulandırmak istemişlerdir. Onların bu amaçlarının boşa çıkarılması doğru bir din anlayışına sahip olmak, özellikle gençlere hakiki bir rol model olmak,

⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 15: 353-354; İsfehani, *el-Müfredât*, 1: 835-836.

⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi*, 1: 160.

⁵² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11: 391-393; İsfehani, *el-Müfredât*, 1: 509-510.

⁵³ Kurtubî, *el-Câmi*, 1: 150.

⁵⁴ Hidâyete ve dalâletin Allah'ın elinde olduğunu bildiren âyetlerin büyük çoğunluğu Mekke döneminde inmiştir. Bu dönemde hidâyete ermek veya dalâlete düşmek gibi meselelerde Allah'ın ve insanın iradesinin ne olduğu, bunların insanın sorumluluğu ile çeliştiği gibi sorular Müslümanlar ve İslâm karşıtları tarafından sorgulanmamıştır. O dönemde bu âyetlere Allah'ın vahyinin yanında veya karşısında bulunma şeklinde bakılıyordu. Ancak daha sonraları bu bakış açısı yerini insanın fiillerinde özgür olup olmamasına, Allah'ın adaletinin bu konuyla olan ilişkisine bırakmaya başladı. Bkz., Selim Türcan, "Hidâyete ve Dalâleti Allah'a Nispet Eden Âyetler Nüzul Döneminde Nasıl Algılanıyordu?", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/18 (2010): 83-97.

inanancın âhiret algısını güçlendirmek ve inancın amel sahasına aktarılmasıyla mümkündür.⁵⁵

Kur'ân'da hidâyet ve dalâletin Allah'ın elinde olduğunu bildiren âyetlerin başlıcaları şunlardır: "Allah'ın doğru yola yönelttiği kişi hidâyete ermiştir; O kimi saptırırsa işte onlar da kaybedenlerin ta kendileridir." (el-A'râf 7/178) . "Allah kime hidâyet verirse doğru yolu bulan işte odur; kimi de hidâyetten uzaklaştırırsa artık böylelerine Allah'tan başka destekçiler bulamazsın..."⁵⁶ (el-İsrâ 17/97).

Bazı âyetlerde ise hidâyet ve dalâletin insanın elinde olduğu anlatılmıştır: "De ki: "Ey insanlar! İşte size rabbinizden gerçek gelmiştir. Artık kim doğru yolu tutarsa kendi lehine bu yolu seçmiş, kim de saparsa kendi aleyhine sapsa olur. Ben sizin adınıza hareket edecek değilim." (Yûnus 10/108). "Kim doğru yolu seçerse kendi iyiliği için seçmiştir, kim de saparsa kendi zararına sapsa olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz. Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz."⁵⁷ (el-İsrâ 17/15).

Hidâyet ve dalâlet konusunda Cebriyye, Mutezile ve Ehl-i Sünnet âlimleri birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Cebriyye'nin (Cehmiyye) kurucusu olan Cehm b. Safvan ve onunla aynı görüşü paylaşanlara göre kâinata Allah'ın fiili ve amelinin dışında hiçbir şey yoktur. Yaratılmış olan varlıkların amelleri kendilerine ancak mecaz yoluyla izafe edilebilir. Yani hidâyeti ve dalâleti yaratan Allah'tır, kulun iradesi olmadığı için bunda herhangi bir sorumluluğu yoktur.⁵⁸ Kurtubî ve İbn Kesîr, Cebriyye'nin bu görüşünü kabul etmez ve insanların yaptıkları fiillerden dolayı sorumlu olduğunu, suçu başkasına atamayacağını söyler. Yani hidâyeti bulup ona uyan mükâfatını alırken dalâleti tercih ederek sapan kimse de yaptıklarının cezasını görecektir.⁵⁹ Cebriyye düşüncesinde olanlar bu görüşlerini hidâyet ve dalâletin Allah'a ait olduğunu bildiren âyetleri göstererek delillendirmek istemişlerdir. Ancak onlar bunu yaparken kulun yaptığı tercihlerden dolayı sorumlu olduğunu, kendisine iyi ya da kötüyü seçme hususunda tercih hakkı tanındığını bildiren âyetleri görmezden gelmişlerdir.

Mutezile mezhebine göre Allah, her şeye hâkimdir ve yaptığı her şeyde âdildir. Allah, insanlara yapamayacağı şeyleri yüklemeyi ancak insanlar eylemlerini hür

⁵⁵ Çetin, *İnancın İman Hayatına Yansıması*, 68.

⁵⁶ Bkz. el-Kehf 18/17; ez-Zümer 39/36-37.

⁵⁷ Bkz. ez-Zümer 39/41.

⁵⁸ Abdülkerim b. Ebi Bekr Ahmed Şehristânî, *el-Mîlel ve'n-Nihal*, (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1992), 1: 72; Muhammed b. Abdullah el-Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, (Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedid, 1977) 1: 199.

⁵⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, 10: 230; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 5: 49.

iradeleriyle yaptıklarından dolayı onları sorumlu tutar. İnsanların yaptıkları hayır ya da şer olan eylemlerde Allah'ın adalet prensibi gereği herhangi bir müdahalesi olmaz.⁶⁰ Yani kullar fiillerini kendileri yaratır ve bunların sonuçlarına da katlanırlar.⁶¹

Müfessir İbn Kesîr, hidâyet ve dalaletin Allah tarafından yaratıldığı görüşündedir. Allah, kullarını imtihan etmek için Kur'ân'da sivrisinek,⁶² örümcek gibi hayvanlardan misaller verir. İnkârcular, dalâlet yollarını tercih ettiklerinden, bu misalleri küçümserler ve yersiz bulurlar. Onların bu tutumları azgınlıklarını ve sapkınlıklarını arttırmışken iman edenler ise hidâyet yolunu tercih ettiklerinden, bu misallerin Allah'tan olduğuna inanırlar ve bunu anlama yoluna giderler. Onların bu davranışları imanlarının artmasına vesile olmaktadır. Zaten âyette de fasıkların yani Allah'a itaatten çıkan ve ayrılan kimselerin saptırılmasından bahsedilmektedir.⁶³

Müfessir Râzî, Allah'ın kullarını dinden saptırmadığını ve dinden saptırmanın da "dini terk etmeye çağırarak ve dini o kimseye kötü göstermek" anlamında olduğunu söylemektedir. Bu yönüyle dinden saptırmak Kur'ân'da İblis'e,⁶⁴ cinlere, insanlara,⁶⁵ şeytanlara,⁶⁶ Firavun'a⁶⁷ nispet edilmiştir. Bu nedenle ümmet saptırmanın Allah'a izâfe edilemeyeceği hususunda ittifak etmiştir. Zira Allah, kullarını hiçbir zaman küfre, dalâlete davet etmemiş, tam tersine hidâyete ve kurtuluşa çağırmıştır.⁶⁸ Allah, insanları çeşitli şekillerde imtihan etmektedir. Nitekim Firavun ve ileri gelenler mal, mülk ve zenginlikle imtihan edilmiş ve bu durum onları sapkınlığa sürüklediği gibi başkalarını da sürüklemiştir. İşte bu nedenledir ki onlara verilen bu servet sanki kendileri ve başkalarının sapkınlığı için verilmiş gibi olduğundan Hz. Mûsâ, "Rabbimiz dedi, gerçekten sen, Fir' avun ve ileri gelenlerine dünya hayatında bir zînet ve mallar verdin. Rabbimiz, senin yolundan saptırsınlar diye (mi)?.." (Yûnus 10/88) şeklinde söz söylemiştir.⁶⁹ Nasûhi Bilmen de verilen bu zenginliklerin zamanla küfrânı nimete dönüşerek hem kendileri hem de başkaları için sapıtmalarına vesile olduğunu söylemektedir.⁷⁰

⁶⁰ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 1; 43-45.

⁶¹ Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1996), 323.

⁶² Bkz., el-Bakara 2/26.

⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 117-118.

⁶⁴ "Hiç şüphesiz O (iblis), apaçık, saptıran bir düşmandır." (el-Kasas 28/15).

⁶⁵ "O kâfirler: 'Ey Rabbimiz, cin ve İnsanlardan bizi saptıranları göster bize de onları ayaklarımızın altına alalım' derler." (Fussilet 41/29).

⁶⁶ "Şeytan onlara kötü amellerini güzel gösterdi de onları yoldan saptırdı." (en-Neml 27/24).

⁶⁷ "Firavun kavmini saptırdı, onları hidâyete ulaştırmadı." (Tâhâ 20/79).

⁶⁸ Râzî, *Tefsîru'l-Kebir*, 2: 365-374.

⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, 8: 374.

⁷⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, 3: 277.

Bazı insanları imanın davetinden alıkoyan şey, fıtratlarını şirk ile bozarak kibir, haset gibi kötülüklerle kirletmeleridir. Allah, mahlûkâtı kendi takdiri ve hikmetli kanunlara dayanan bir nizam çerçevesinde yaratmıştır. Ancak Kaderiyeciler bunu inkâr etmiş ve insanın fiillerinde serbest olmadığını kişinin Müslüman olmasını kendi irâdesi, ihtiyarı ve kazanmasıyla değil, yalnızca Allah'ın fiili ile olduğunu ileri sürerek iradeyi hiçe saymışlardır. Mutezile de kişinin imânının da küfrünün de kendi bağımsız fiillerinin bir sonucu olduğunu söyleyerek Allah'ın bu konuda müdahalesi olmadığını söylemiştir. Oysaki Allah her şeyi bir kader ile yarattığını ve önceden bir plan olmaksızın âni yaratmayla yaratmadığını belirtir. Kur'ân'da, mükellef olan kulun imânının kendi fiili ve seçmesi ile meydana geldiği ve onun irâde ve seçmesini yaratanın Allah olduğu, böylece kulun fiil ve kazancının Allah'ın yaratma ve meşiyetine aykırı olmadığı gibi, Allah'tan müstağni olarak, onun yardım ve desteğinden uzak olarak, bağımsız meydana gelmediği ifade edilmiştir.⁷¹

Hidâyet ve dalâletin Allah'ın elinde olduğunu söyleyen âyetlerle, insanın elinde olduğunu bildiren âyetler arasında bir teâruz söz konusu değildir. Zira insan eylemlerini kendi seçer ve seçtiği bu davranışlar da onu hidâyete ya da dalâlete sürükler. Buna göre; kendi iradeleriyle şer yolu seçen insanlar, Allah'ın bütün çağrılarına kulak tıkar, O'nun gösterdiği misallere yüz çevirirse bu durum onların sapkınlığını artırır. Hidâyet yolunu seçenler ise, Allah'tan gelen her şeyi kabul ettiklerinden dolayı bu onların imanlarının artmasına vesile olur.

Bhinder, "Onlardan seni (okuduğun Kur'an'ı) dinleyenler de vardır. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne perdeler, kulaklarına da ağırlık verdik. Onlar her türlü mucizeyi görseler bile yine de ona inanmazlar. Hatta o kâfirler sana geldiklerinde: 'Bu Kur'an eskilerin masallarından başka bir şey değildir' diyerek seninle tartışırlar." (el-En'âm 6/25). "Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da ona sırt çevirenden, kendi elleriyle yaptığını unuttandan daha zalim kim vardır! Biz onların kalplerine, bunu anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırlık verdik. Sen onları hidayete çağırırsan da artık ebediyen hidayete eremeyeceklerdir." (el-Kehf 18/57) meâlindeki âyetlerden hareketle iman etmenin önünde engeller olduğunu ve Allah'ın insanlara rehber olmak istemediğini ileri sürmektedir. Ayrıca ona göre Allah, birçok âyette dalâlete düşen kişileri cezalandıracağını haber vermektedir.

⁷¹ Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'il-Azîm*, trc. Bekir Karlığa, (byy.: Çağrı Yayınları, trs.), 6: 2824-2826.

Bhinder'e göre Kur'ân'da insanların hidayete ermelerini engelleyen birçok âyet vardır. Dolayısıyla bu sözler Allah'ın sözleri olamaz. Bu âyetler derinlemesine araştırıldığında Allah'ın, insanların iman etmelerini engelleyecek herhangi bir teşebbüste bulunmadığı net bir şekilde görülecektir. Öncelikle bu konunun iyi bir şekilde bilinebilmesi için varlıkların ve özellikle de insanın yaratılış amacının ne olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bu durum Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır: "Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden vay o inkârcıların başına geleceklere!" (Sâd 38/27) "Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri oynayıp eğlenmek için yaratmadık. Bunları hakikat ve hikmet çerçevesinde yarattık, fakat çoğu bunu bilmez." (ed-Duhân 44/38-39). Allah, kâinata en değerli varlık olarak yarattığı insanı boşuna yaratmamış ona birtakım görev ve sorumluluklar vermiştir. İnsan da irade ve ihtiyarları sebebiyle bunları yerine getirmekle yükümlüdür. İnsanın bu teklif esasına göre göstereceği tavır, ona mükâfat ya da ceza olarak yansiyacaktır.

Hak yoldan sapan ve böylece inkâra düşenler, hak din karşısındaki olumsuz düşüncelerini ve tutumlarını gizlememişler, tercihlerini açıkça inançsızlık ve red yönünde kullanmışlar, inkârcılıkla şartlanarak, hakka karşı kulaklarını tıkamışlar, göz ve gönüllerini kapatmışlardır. Hz. Peygamber inkârcılarla çok meşgul olmuş, onların İslâmı kabul etmeleri için çokça çalışmıştır. Ancak onun bütün gayretleri fayda vermemiş ve bu durum karşısında Hz. Peygamber çok üzülmüştür. Bu nedenle Allah, zaman zaman peygamberine iman-küfür gerçeğini anlatarak onu teselli etmiş ve âdetâ şöyle demiştir: "Habîbim! Bütün gayretlerine rağmen onların inkârdan vazgeçip imana gelmemelerinin kusuru sende ve tebliğ ettiğin dinde değildir, kusur kendi irade ve tercihleriyle inkârlarında ısrar eden, kulaklarını hak söze kapalı tutanlardadır. Sen ne kadar uğraşırsan uğraş böyle kâfirler iman etmeyeceklerdir."⁷²

Şu var ki; Yüce Allah'ın, kâfirlerin kalplerini mühürlemesi, kulaklarını hakikate kapaması ve gözlerini perdelemesi ilâhi adaletin bir gereğidir. Çünkü onlar yaptıkları sebebiyle bunları hak etmişler ve Allah'ın kendilerine lütuf olarak sunduğu hidâyeti reddetmişlerdir. Yoksa Allah, onların hak ettikleri bir şeyi ellerinden almamıştır.⁷³

⁷² Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu*, 1: 22.

⁷³ Kurtubî, *el-Câmi*, 1: 187.

Allah, kâfirlerin kalplerini on nitelik ile nitelemiştir.⁷⁴ Bu özelliklere baktığımızda iman etmelerine engel olan şeylerin bizzat kendileri tarafından ortaya konduğu açıkça görülecektir. Bu niteliklerden bazıları şunlardır:

Tab' (damgalamak): "Şöyle ki, onlar sözde inandılar ama gerçekte inkâr ettiler; bu yüzden kalpleri damgalanmıştır, artık anlayıp kavrayamazlar." (el-Münâfikûn 63/3).

Maraz (hastalık): "Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden, kendilerine acı veren bir azap da vardır." (el-Bakara 2/10).

Reyn (kabuk bağlamak, günahların kalbi örtmesi): "Hayır! Doğrusu şudur ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır." (el-Mutaffifîn 83/14).

Kasvet (katılık): "... Allah'ı anma konusunda kalpleri katılaşmış olanlara ise çok yazık! Onlar apaçık bir sapkınlık içindedirler." (ez-Zümer 39/22).

İnsiraf (haktan yüz çevirmek): "Ne zaman bir sûre indirilse, "Sizi biri görüyor mu?" diyerek birbirlerine bakarlar, sonra sıvışıp giderler. Anlamamakta direndikleri için Allah da onların kalplerini haktan çevirmiştir." (et-Tevbe 9/127).

Hamiyet (taassub): "İnkâra sapsmış olanlar o zaman kalplerini o gurura, Câhiliye dönemine ait büyülenme duygusuna kaptırmışlardı..." (el-Feth 48/26).

İnkâr: "Sizin tanrınız bir tek tanrıdır. Âhirete inanmayanlara gelince, işte onların kalpleri inkârcıdır; onlar ululuk taslayan küstahlardır." (en-Nahl 16/22).

İnkârcıların kalplerinin hakikate kapalı olmalarının bir sebebi de şu âyettir. Bu âyette kâfirler, inkâr sebeplerini meydan okurcasına şöyle dile getirmişlerdir: "Dediler ki: "Bizi çağırdığın şeylere karşı kalplerimiz kapalıdır, kulaklarımızda da sağırlık var; bir de seninle bizim aramızda perde bulunmaktadır. Sen yapacağını yap, biz de yapmaktayız!" (Fussilet 41/5). Âyette görüleceği üzere onlar, içinde buldukları duruma razı olup vazgeçme niyetinde değillerdir. Ayrıca onlar ilâhî vahye kalplerini kapattıklarını, kulaklarını tıkadıklarını ve vahyi görmezden geldiklerini kendileri ifade etmekte ve inkâr uğruna ne gerekiyorsa yapacaklarını da söylemektedirler.

İbn Kesîr, kâfirlerin kalplerinin ve kulaklarının mühürlenmesi, gözlerinin perdelenmesinin gerekçesi olarak birçok rivâyet zikreder. Katâde'den gelen bir

⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi*, 1: 186.

yorumuna göre, kâfirlerin bu şekilde cezalandırılmalarının sebebi, onların doğru yoldan çıkarak şeytana itaat etmeleridir. İbn Cüreyc, Ameş ve Mücâhid'den gelen rivâyetlere göre ise, iman etmenin önünde bir engel gibi görünen bu tür cezaların verilmesi, kişinin işlediği günahları sebebiyledir. Hatta bu öyle bir günahdır ki; bir kez işlenip terk edilen değil, ısrarla işlenen günahlardır.⁷⁵ Nitekim İbn Kesîr bunu, Ebû Hureyre'nin naklettiği şu hadisi aktararak delillendirir: "Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Günah işleyen bir mü'minin kalbinde siyah bir nokta oluşur. Şâyet tövbe eder, bağışlanma dilerse kalbi arınır. Yok, günaha ısrar eder ve işlemeye devam ederse kalbinin siyahlığı da giderek artar. Nihâyet öyle bir hale gelir ki bu siyahlık kalbi tamamen kaplar. İşte Allah'ın; "Hayır! Doğrusu şudur ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır." (el-Mutaffifîn 83/14) âyetiyle anlattığı budur."⁷⁶

Bu husus, Kur'ân Yolu tefsirinde güzel bir şekilde açıklandığından, oradaki yorumu burada zikretmeyi uygun gördük: "Kur'ân-ı Kerîm'de insanların doğru yoldan sapmaları (dalâlet) veya doğru yolu bulmaları (hidâyete) birçok âyette Allah'a nispet edilmekte, Allah'ın onlara böyle yaptığı, yaptırdığı ifade edilmektedir. Halbuki ilim, hikmet ve adalet sahibi olan Allah'ın hem kullarına, onların irade ve etkileri olmadan günah işletmesi, onları doğru yoldan saptırması, kalplerini mühürlemesi hem de bunlardan dolayı kullarını ayıplaması, cezalandırması düşünülemez. Kader Allah'ın ezeldeki bilgisi ve hükmü, kaza ise yaratılmışlar âleminde kaderin yerini bulması ve uygulanmasıdır. Kulların hür ve serbest buldukları alanda ne yapacaklarını, neyi tercih edeceklerini ezelde bilen Allah, o alanda kader ve kazâsını bu hür tercihe uygun kılmıştır. Kulun serbest iradesiyle yaptığı fiiller de dâhil olmak üzere her şey O'nun ilim ve iradesine uygun olarak oluşmakta ve gerçekleşmektedir. O istemeseydi kul irade ve tercih sahibi olamazdı; hayrı veya şerri, doğruyu veya yanlış, küfrü veya imanı tercih edemezdi, kulağını hak davetine açamaz veya tıkayamazdı. Bu anlamda "hidâyete erdiren, saptıran, mühürleyen, hayrı veya şerri işleyen Allah'tır." Bu makro düzeyden mikro düzeye inilerek kulun hayatı, idrak ve şuuru içinde olup biten davranışlara bakıldığında, kula ait hürriyet, irade ve tercih ortaya çıkıp etkili olmaktadır. Davranışları değerlendirmeye, aidiyeti tespitte böyle yaklaşıldığında, doğru veya yanlış yola giren, hayır veya şer işleyen, mümin veya kâfir olan, idrakini sınırlayıp karartanın kulun kendisi olduğu anlaşılmaktadır. Âyet ve hadisler farklı üslûplarla bu iki bakış açısını da dile

⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 84, 85.

⁷⁶ Tirmizî, "Tefsîr", 74; İbn Mâce, "Zühd", 29.

getirmekte, gerçeğin her iki yönden de görünüşünü vermektedir. Nitekim Nisâ Sûresinin 155. âyetinde kâfirlerin kalplerinin kılflanması veya mühürlenmesi, onların irade ve tercihlerini bu yönde kullanmış olmalarına bağlanmıştır. Yûsuf Sûresinin 105. âyetinde de kâfirlerin yer ve göklerde mevcut olup Allah'ın varlık ve birliğini gösteren nice delili (âyet) görmemek için yüzlerini çevirip geçtikleri ifade edilmiş, böylece "kalplerin kılflanması ve mühürlenmesi"nin mânasına, sebebine ve bu oluşta kulun tesirine ışık tutulmuştur."⁷⁷

7. Bhinder'in nâsîh ve mensuh ile ilgili âyetlere bakışı

Bhinder'in iddiasına göre Kur'ân'ın Allah kelâmı olmadığını gösteren delillerden biri de nâsîh ve mensuh konusudur. Bu konuyla ilgili "Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir." (el-Bakara 2/106) âyeti Allah tarafından söylenmiş olamaz. Zira bir karar alındıktan veya bir plan yapıldıktan sonra zihin değişikliği, ancak insanların hayatlarında normal ve sık görülen bir durumdur. İnsan zihni sınırlıdır ve dış görünüşe göre aldatılmaya eğilimlidir, sadece insan, deneyimden sonra öğrenme ve hataları tanıma yeteneğine sahiptir. Bu nedenle, kadın ve erkeklerin geçmiş kararlarını veya planlarını gözden geçirmeleri uygundur. Her şeyi bilen ve yapan Allah'ın ise, verdiği kararlarda herhangi bir değişiklik yapması mümkün olmadığından, âyetlerdeki çelişki apaçık ortadadır.

Bhinder, Nahl Sûresi 101 ve 102. âyetlerinin kafa karışıklığına sebep olduğunu öne sürmektedir. Ona göre; "Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- 'Sen ancak bir iftiracısın' dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler. De ki: Onu, Mukaddes Rûh (Cebrael), iman edenlere sebat vermek, müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi." meâlindeki âyetler, Kur'ân'a karşı çıkan Arapların zihinlerinde kuşku meydana getirmiştir. Zira onlar da biliyorlardı ki Allah, kulları için ne iyiye onu verir ve verdiği sonradan bir değişiklik yapmaz. Bu nedenle Bhinder, onların Kur'ân'ın Hz. Peygamberin sözü olduğunu haklı olarak ileri sürdüklerini belirtir.

Nesh konusunda gerekli açıklamaları yaptığımızda bunun Allah kelâmı olmadığına dair delil olarak gösterilemeyeceği açıkça ortaya çıkacaktır. Nesh "نسخ" kelimesi sözlükte, bir şeyi iptal edip onun yerine başka bir şeyi getirmek, bir şeyi başka bir şeyle değiştirmek, bir şeyi bir mekândan başka bir mekâna taşımak gibi

⁷⁷ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu*, 1: 22-24.

anamlara gelmektedir.⁷⁸ Ebu Bekr el-Bakillânî ve Gazâlî'ye göre nesh, önceki hitapla sabitlenen bir hükmün kaldırılmasına neden olan diğer hitaptır. Eğer bu ikinci hitap olmasaydı ilk hüküm kalmaya devam edecekti.⁷⁹ İbn Hazm el-Endülisî de nesh ile ilgili şu tariflere yer verir. Nesh, hattı sabit kalmakla birlikte hükmün kaldırılmasıdır. Nesh, ibadet müddetinin bittiğinin beyanıdır. Nesh, zahirde devam eden bir ibadetin sonlandırılmasıdır.⁸⁰ Nesh, şer'i bir hükmün sonradan gelen şer'i bir delille hükmünün tamamen veya kısmen ortadan kaldırılmasıdır. Bu şer'i delile nâsîh (hükmü kaldıran), ilk hükme mensuh (hükmü kaldırılan), yapılan bu işleme de nesh denir.⁸¹

Nesh, Allah tarafından konulan şer'i bir hükmün ilerleyen zamanlarda zararını görüp vazgeçmesi ve yerine yeni bir hüküm koyması değildir. Tam tersine kullarının maslahat ve menfaatleri sebebiyle önceden koymuş olduğu hükmün yeni bir hükümle değiştirildiğini insanlara bildirmesidir. Bundan dolayı nesih Allah'a göre beyan niteliği taşıırken, insanlara göre ise hükmün başka bir delil sebebiyle değiştirilmesidir.⁸² Sanırım şu örnek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Örneğin, Nur Sûresi 4. âyette; "İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin..." buyrulurak hükme bağlanmıştır. Ancak yine aynı Sûrenin 6 ve 7. âyetlerinde; "Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah'ı tanık göstermesi; beşinci olarak da "eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetine uğramasını" söylemesidir." buyrulmasıyla bu durum eşler arasında mülaaneyle hükme bağlanmıştır. Bu âyet daha önceki âyetin hükmünü eşler açısından nesh etmiştir.⁸³ İlk âyete göre namuslu kadınlara zina isnadında bulunan herkes eşi dahi olsa dört şahit getirmek zorunda iken ikinci âyetle eşler bu hükmün dışında

⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3: 61; Cevherî, *es-Sihâh*, 1: 433; Muhibbuddin Ebu'l-Feyd Seyyid Muhammed Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (by: Dâru'l-Hidaye, 2010), 7: 355; İsfehânî, *el-Müfredât*, 1: 801.

⁷⁹ Seyfüddin Ebu'l-Hasen Ali el-Âmidî, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, (Beirut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1981), 3: 105; Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazâlî, *el-Müstasfâ fi İlmi'l-Usûl*, thk. Muhammed Abdüsselâm Abdüşşâfi, (by.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 1: 86.

⁸⁰ Ebu Abdullah Muhammed İbn Hazm el-Endülisi, *en-Nâsîh ve'l-Mensuh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 1: 7.

⁸¹ Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ b. Muhammed Şâtîbî, *el-Muvoâfakât*, (by.: Dâru ibn Affân, 1997), 3: 341; Muhammed Abdülzâim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabi, 1995), 2: 176; Abdülkerim Zeydân, *el-Veciz fi Usulü'l-Fikh*, (Bağdat: Müessesetü Kurtuba, 1976), 388; Zekiyyüddin Şaban, *Usulü'l-Fikhi'l-İslâmi*, (Beirut: Dâru'l-Kütüb, 1971), 396.

⁸² Ahmed b. Ebi Sehl Şemsu'l-Eimme es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, (Beirut: Dâru'l-Mârifet, 1978), 2: 54; Zeydan, *Usûlü'l-Fikh*, 389.

⁸³ Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fikh*, 193; Şaban, *Usûlü'l-Fikh*, 397; Zeydan, *Usûlü'l-Fikh*, 388.

birakılarak cüzi nesh gerçekleşmiş oldu. Zira ilk âyetin hükmü eşler dışındakiler için devam etmektedir.

Nesh vahiyle olduğundan, Hz. Peygamberin vefatından sonra İslâm şeriatında nesh olmaz. Çünkü Hz. Peygamber zamanında nesh olunduğuna dair delil bulunmayan hükümler Hz. Peygamberin vefatından sonra muhkem hale gelir. Nesh İslâm'ın asli hükümlerinde değil tebdil ve tağyir yapılabilen fer'i hükümlerinde olur.⁸⁴

İslâm âlimleri neshin yapılabilmesi için birtakım şartlar ileri sürmüşlerdir. Bu şartların bazıları üzerinde ittifak edilirken bazılarında ise ihtilâf etmişlerdir. Bunların başlıcaları şunlardır;⁸⁵

1- Allah'a, meleklerine, peygamberlerine iman gibi temel iman esaslarında, temel ibadetlerle ilgili hükümler ile toplumdan topluma değişmeyen faziletlerde nesh olmaz. Ayrıca ebedilik bildiren hükümlerde de nesh olmaz. Örneğin; Hz. Peygamber; "Cihad kıyâmete kadar sürecektir" buyurduğundan dolayı cihad hükmü nesh olamaz.⁸⁶

2- Nâsîh, kuvvet bakımından mensuhla aynı veya daha üstün olması gerekir. Aynı zamanda nâsîh olan delil, mensuh olandan sonra gelmelidir.⁸⁷

3- Nâsîh ve mensuhun aralarının tevfiği (bağdaştırılması) imkânsız olmalıdır. Zira aralarını tevfiğ etme imkânı varsa nesh yapılamaz.⁸⁸

4- Nâsîh ve mensuhun fer'i şer'i delillerden olması gerekir.⁸⁹

Nesh, her ne kadar ihtilâflı bir konu olsada hiçbir âlim bunu Kur'ân'ın, Allah'ın sözleri olmadığı yönünde delil olarak sunmamıştır. Bhinder gibi Kur'ân'a taraflı bir şekilde yaklaşanlar, neshte meydana gelen değişiklikleri fikir değişikliği olarak değerlendirmişler ve böyle bir şeyin Allah tarafından mümkün olmadığını ileri sürmüşler ve neshi gerekçe göstererek Kur'ân'ın Hz. Peygamber tarafından yazıldığını söylemişlerdir.

⁸⁴ Zeydan, *Usulü'l-Fıkh*, 390-391; Şaban, *Usûlü'l-Fıkh*, 406; Vehbe Zuhaylî, *el-Veciz fi Usulü'l-Fıkh*, (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muasır, 1999), 237.

⁸⁵ Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-Hak min İlmi'l-Usûl*, thk. Ahmed Azvi, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, 1999), 2: 55.

⁸⁶ Muhammed, Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, (byy.: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2010), 190; Şaban, *Usûlü'l-Fıkh*, 400.

⁸⁷ Zeydan, *Usûlü'l-Fıkh*, 391; Şaban, *Usûlü'l-Fıkh*, 401.

⁸⁸ Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, 191.

⁸⁹ Zeydan, *Usûlü'l-Fıkh*, 390.

SONUÇ

17 ve 18. yüzyılda en popüler dönemini yaşayan deizm'in etkisi günümüzde zayıflamış olsa da varlığı hâlen devam etmektedir. Deistler tarafından dünyanın hemen hemen her bölgesinde dernekler kurulmakta, internet siteleri açılmakta, kitap ve dergiler basılmaktadır. Ülkemizde ise, 18 Eylül 2018 yılında İstanbul'da kurulan Deizm Derneği faaliyetlerine halen devam etmektedir.

Deizm inancına göre kâinat, sonradan müdahale edilmeyi gerektirmeyecek şekilde mükemmel olarak yaratılmıştır. Bu nedenle insan aklı ve elde ettiği bilimsel veriler yeterli görülmüş; bunun sonucunda da Allah'ın sıfatları, peygamberler, vahiyler, kısacası gaybî olan her şey reddedilmiştir. Deizm'de Allah'ın varlığı inkâr edilmediği ve akıl merkeze alındığı içindir ki kendine Batıda oldukça taraftar bulmuştur. İslam dünyasında ise, az da olsa deizme eğilimlerin olduğu görülmektedir.

Deistlerin ileri sürdüğü ve inançlarının temelini teşkil eden evrendeki düzenin ne anlama geldiğine yönelik görüş ve düşünceler çok iyi okunmalı, değerlendirilmeli ve cevaplanmalıdır. Kâinattaki bu mükemmelliğin, imtihan için yaratılan insanın ve canlıların yaşaması için var edildiği, bunda Allah'ın müdahalesinin dışlanması gibi bir sonucun çıkarılmaması gerektiği akli ve naklî delillerle anlatılmalıdır. Yine deist inancının temeli olan aklın sınırlarının olduğu belirtilmeli ve aklın vahye olan ihtiyacı açıklanmalıdır.

Akl, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. İnsanların akli kapasiteleri birbirinden farklı olduğu için olayları yorumlamaları ve olaylara karşı gösterdikleri davranışlar birbirinden farklıdır. Bu nedenle bütün insanları bağlayacak değerler insan aklı tarafından konulamaz. Ancak vahiy ve nübüvvet anlayışı aklın üstünde tutulup rehber kabul edilirse o zaman insanlığın kabul edebileceği ortak değerlere ulaşılabilir.

Bhinder'in evrendeki düzeni ve aklın yüceliğini temel alarak Allah'ın insana olan müdahalesini reddetmesi ve bu doğrultuda Kur'ân âyetlerini yorumlamaya çalışması, onu yanlış sonuçlara götürmüştür. Aslında Bhinder, evrendeki nizamı ileri sürerek Allah'ı yüceltmiş, fakat O'nun evrene olan müdahalesini reddederek de Allah'ı âtil bırakmıştır. Halbuki evrene mutlak yasalar koymakla, onların düzenli bir şekilde devam etmelerini sağlamak birbiriyle bağlantılıdır. Bu nedenle Bhinder, Allah'ın kâinatta yasalar koyması hususunda isabet etmiş, ancak yasalara müdahalesi noktasında Allah'ı pasifleştirerek çok büyük bir yanlışla düşmüştür.

Bhinder'in âyetleri yorumlarken yanlışa düştüğü diğer bir husus da aklın konumudur. O'na göre akla aykırı olan her şeyde bir yanlışlık vardır ve aklın bulup keşfedemeyeceği hiçbir şey yoktur. Bhinder'in akla muhalif olarak ileri sürdüğü âyetler dikkatli bir şekilde incelendiğinde ilgili âyetlerde mantıksız bir şey bulmanın mümkün olmadığı net bir şekilde görülecektir. Kur'ân'da akla, tefekküre, ilme verilen önem apaçık ortadayken onda mantıksız, akla uymayan şeylerin olduğunu ileri sürmek aklen kabul edilecek bir davranış değildir. Bhinder'in akla önem vermesi doğru bir tesbit olmakla birlikte onun akli her şeyin üstünde görmesi ve ona bir sınır koyamaması yanlış bir düşüncedir.

Hıristiyan din adamlarının kendilerini adeta peygamber yerine koymaları, bilime karşı olan tavırları ve tahrif edilmiş olan İncil'i hurafelerle doldurmalarının deizm anlayışını ortaya çıkardığı unutulmamalıdır. Kur'ân'da ve sünnette olmamasına rağmen bazı kesimlerin İslam'a sokmaya çalıştıkları hurafelere asla izin verilmemeli ve bunlara karşı gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Aksi takdirde bu hurafeci anlayış, aklını kullanan ve sorugulayan gençliği İslam'dan uzaklaştırıp yeni arayışlara, sonunda da deizme doğru sürükleyebilir. Gençlerin din dışı akımlardan etkilenmemeleri için din; doğru ve anlaşılır bir şekilde anlatılmalı, örnek rol modeller iyi seçilmeli, maddiyatın yanında maneviyatın da önemli olduğu ahiret algısı güçlendirilerek anlatılmalıdır.

Günümüz müslümanlarını İslam dışı akımlardan korumanın yolu, Kur'ân'ı, Hz. Peygamberi ve onun güzide sahabelerini doğru bir şekilde anlatmakla mümkündür. Doğrudan kastımız ise, içinde hurafelerin, akla ve mantığa aykırı anlatımların bulunmadığı bir sunuş şeklidir. Zira günümüz insanı her şeyi akıl süzgecinden geçirerek değerlendirmekte, sorgulamakta, çıkarımlarda bulunmakta ve sonunda inanıp inanmama yönünde davranışlar sergilemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulbâkî, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1945.
- el-Âmidî, Seyfüddin Ebu'l-Hasen Ali. *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1981.
- Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Aytepe, Mahsum. "Deizm-Bilim İlişkisi ve İslam Düşüncesi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3/1 (Bahar 2017): 113-136.
- el-Bağdadî, Muhammed b. Abdullah. *el-Fark beyne'l-Fırak*. Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedid, 1977.
- Bardakoğlu, Ali. *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- Başçı, Vahdettin. "Deizm Kavramı ve Ortaya Çıkardığı Problemler". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/1 (Mart 2018): 33-40.
- Beydâvî, Ömer b. Muhammed b. Ali eş-Şîrâzî. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- el-Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa. *Rûhu'l-Beyân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-lüga ve sıhâhu'l-arabiyye*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- el-Cevzî, Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezâk el-Mehdî. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2000.
- Coşkun, İbrahim. "Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumunu Bildirileri*. ed. Vecihi Sönmez. 41-70. Van: Ensar Neşriyat, 2017.
- Çetin, Erol. *İnancın İman Hayatına Yansımaları Bağlamında Deizm Eleştirisi*. Ankara: İKSAD Yayınevi, 2018.

- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. 10 cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1963.
- Dorman, M. Emre. *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed Mustafa. *İrşâdü'l Aklî's-Selim İlâ Mezâyali'l-Kitebi'l-Kerim*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, trs.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Usûlü'l-Fıkh*. byy.: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2010.
- Erdem, Hüsameddin. "Deizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 109-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Erdoğan, İbrahim Halil. "Deizm ve Tabii Din Arayışı Bağlamında Bir Analiz". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/57 (Haziran 2018): 789-804.
- Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. Trc. Alpaslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1987.
- Firuzâbâdî, Muhammed bin Yakub. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gazâli, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *el-Müstasfâ fi İlmi'l-Usûl*. thk. Muhammed Abdüsselâm Abdüşşâfi. byy.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Güllüce, Veysel. "Kur'an-ı Kerim'de Allah'a Müşâkele Yoluyla İsnad Edilen İfadelerin Değerlendirilmesi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (Erzurum, 2006): 41-62.
- Harman, Vezir. "Kelâm İlminin Deizm Eleştirisi Bağlamında Akıl ve Âlem Tasavvuru". *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2018): 13-51.
- İbn Hazm, Ebu Abdullah Muhammed el-Endülisi. *en-Nâsîh ve'l-Mensuh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin. 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail. *Tefsîru'l-Kur'an'il-Azîm*. Trc. Bekir Karlığa. byy.: Çağrı Yayınları, trs.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Kazvînî. *es-Sünen*. 2 cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 1994.
- İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. trc. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Kadı Abulcebbâr, Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî. *Şerhu Usuli'l-Hamse*. Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1996.
- Karaman, Hayrettin- Çağrı, Mustafa- Dönmez, İbrahim Kâfi- Gümüş, Sadrettin, *Kur'ân Yolu Tefsiri*. Ankara: DİB Yayınları, ts.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. İbrahim Ateş. 20 cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Nesefî, Abdullah İbn Ahmed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalemü't-Tayyib, 1998.
- er-Râzî, Fahrüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*. 32 cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1998.
- es-Serahsî, Ahmed b. Ebi Sehl Şemsu'l-Eimme. *Usûlu's-Serahsî*. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1978.
- Şaban, Zekiyüddin. *Usulü'l-Fıkhî'l-İslâmi*. Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 1971.
- Şâtibî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ b. Muhammed. *el-Muvâfakât*. byy.: Dâru ibn Affân, 1997.
- Şehrîstânî, Abdülkerim b. Ebi Bekr Ahmed. *el-Milel ve'n-Nihal*. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1992.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hak min İlmi'l-Usûl*. Thk. Ahmed Azvi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1999.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Ebu İshak Muhammed b. İsa es-Sevrî. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 cilt. Mısır: Şirketü Mektebe, 1975.

Topaloğlu, Bekir. "Mekr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 580-581. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Türcan, Selim. "Hidâyet ve Dalaleti Allah'a Nispet Eden Âyetler Nüzul Döneminde Nasıl Algılanıyordu?". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/18 (2010): 83-97.

Vural, Mehmet. *İslam Felsefesi Sözlüğü*. Ankara: Elis Yayınları, 2011.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.

ez-Zebîdî, Muhibbuddin Ebu'l-Feyd Seyyid Muhammed Murtezâ. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 cilt. byy: Dâru'l-Hidaye, 2010.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, 1995.

Zeydân, Abdülkerim. *el-Veciz fi Usulü'l-Fıkh*. Bağdat: Müessesetü Kurtuba, 1976.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Veciz fi Usulü'l-Fıkh*. Dâru'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut 1999.

----- . *et-Tefsîru'l-münîr*. 30 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikru'l-Muâsır, 2007.